H. Poeze

Korte Signaleringsen

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 144 (1988), no: 2/3, Leiden, 380-385

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

KORTE SIGNALERINGEN

H. A. POEZE

De VOC in de kaart gekeken; Cartografie en navigatie van de Verenigde Oostindische Compagnie (1602-1799). Met bijdragen van J. R. Bruijn, G. Schilder, W. F. J. Mörzer Bruyns, C. A. Davids, T. Vermeulen, A. H. Mengerink en K. Zandvliet. 's-Gravenhage: SDU uitgeverij, 1988, 152 pp. ISBN 90.12.05770.1. Prijs f 29,90.

Delft en de Oostindische Compagnie. Met bijdragen van L. L. M. Eekhout, Ingrid M. Dillo, H. L. Houtzager, P. C. J. van der Krogt, Thera F. Wijsenbeek-Olthuis, W. Annema, W. F. Weve en J. Veenendaal. Amsterdam: Rodopi, 1987, 221 pp. ISBN 90.6203.939.1. Prijs f 29,50 (te bestellen bij de uitgever, Keizersgracht 302, 1016 EX Amsterdam).

'Rotterdam en de VOC', *Bulletin Historisch Museum Rotterdam* 1988-2, 40 pp. Met bijdragen van Femme Gaastra, Guus Jooss, Mathilde Kors en Charles Thiels. Prijs f 7,50 (te bestellen bij Historisch Museum, Korte Hoogstraat 31, 3011 GK Rotterdam).

T. Y. Hobma-Glastra, *Bandjir; Een Indische kroniek. 1935-1950*. Naarden: Lunet, 1988, 142 pp. ISBN 90.71743.03.9. Prijs f 38,95.

J. J. Nortier, *De Japanse aanval op Nederlands-Indië*. Rotterdam: Donker, 1988, 215 pp. ISBN 90.610.302.4. Prijs f 39,50.

Jan Bouwer, *Het vermoorde land*. Franeker: Van Wijnen, 1988, 405 pp. ISBN 90.5194.006.8. Prijs f 52,50.

Gerard Mulder en Paul Koedijk, *H. M. van Randwijk; Een biografie*. Amsterdam: Nijgh en Van Ditmar en Raamgracht, 1988, xvi + 809 pp. ISBN 90.62.87.994.2. Prijs f 49,50.

A. van Helvoort, *De verzwegen oorlog; Dagboek van een hospik in Indië 1947-1950*. Ingeleid door J. E. C. M. van Oerle en P. F. Maas. Groningen: Xeno, 1987, 184 pp. ISBN 90.6208.105.3. Prijs f 25,—.

H. Hoekstra, *Wij waren ingedeeld bij het 4de Bataljon Garde Jagers op Oost-Java en Madoera; Onze belevenissen in de jaren 1946-1950 op Madoera en in Oost-Java*. Uitgave in eigen beheer, 1988, 124 pp. Prijs f 35,50 (te bestellen bij M. Lahm, Postbus 17101, 2502 CC Den Haag, girorek. nr. 64094).

Hans Gerritsen, *De hinderlaag bij Sindoeradja; Militaire acties op Java 1948-1950*. Baarn: Hollandia, 1987, 152 pp. ISBN 90.6045.579.7. Prijs f 24,90.

Ant. P. de Graaff, *De weg terug; Het vergeten leger toen en nu*. Franeker: Van Wijnen, 1988, 128 pp. ISBN 90.5194.003.3. Prijs f 18,75.

R. M. Smulders, *Een stem uit het veld; Herinneringen van de ritmeester-adjutant van generaal S. H. Spoor*. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1988, 144 pp. ISBN 90.6706.190.0. Prijs f 19,50.

Oriëntatie; Literair-cultureel tijdschrift in Indonesië (1947-1953). Een bloemlezing samengesteld en ingeleid door Peter van Zonneveld. Schoorl: Conserve, 1988, 280 pp. ISBN 90.71380.29.7. Prijs f 42,50.

Wiecher Hulst, *Van Sabang tot Merauke; Indonesische ontmoetingen*. Amsterdam: Nijgh en Van Ditmar, 1988, 240 pp. ISBN 90.236.5677.6. Prijs f 34,50.

Aan de VOC zijn dit jaar een aantal tentoonstellingen gewijd, waarbij de aandacht vooral wordt gericht op de activiteiten van de aparte VOC-kamers (Amsterdam, Zeeland, Hoorn, Enkhuizen, Rotterdam en Delft). De exposities worden deels begeleid door interessante boekuitgaven. 'De VOC in de kaart gekeken', de fraaie expositie in het Zuiderzeemuseum van Enkhuizen, leidde tot het gelijknamige boek, dat los van de tentoonstelling te lezen is. Erkende deskundigen hebben bijdragen aan de bundel geleverd, die bedoeld is om een groter publiek te bereiken. Zonder veel concessies te doen zijn zij daarin geslaagd, hoewel

bijvoorbeeld de uitleg van de ingewikkelde navigatietechnieken nog niet voor een ieder duidelijk genoeg zal zijn. De openingsstukken over kartografie (de organisatie van het kaartenmakersbedrijf en de belangrijkste kaartenmakers) en navigatie bevatten (onvermijdelijk?) nogal wat overlappingsen, maar storend is dat niet.

De volgende stukken zijn meer gespecialiseerd en ook origineler; zij behandelen onder andere de landkartografie en de belangrijke rol van de militaire ingenieurs sinds 1750 bij het op hoger peil brengen van de kartografie. De kans om het boek met fraaie afbeeldingen te verluchten is ruimschoots benut. De helft van het boek bestaat uit zorgvuldig gekozen illustraties (deels in kleur). Het eindresultaat is aldus een verdienstelijke samenvatting van bestaande kennis, aangevuld met nieuwe gegevens over enkele minder bekende aspecten van de VOC.

Het genootschap *Delfia Batavorum* verzorgde de uitgave van *Delft en de Oostindische Compagnie*. De bundel over de relatie tussen de VOC en Delft, een van de kleine VOC-kamers, verzamelt een interessante hoeveelheid materiaal; bijeengebracht uit bestaande literatuur en uit archieven, over de diverse wijzen waarop Delft en zijn haven, Delfshaven, en de VOC elkaar hebben beïnvloed, waarbij dit alles voortdurend wordt geplaatst in het grotere kader van de VOC-organisatie. Aan de orde komen organisatie en werkverdeling, de scheepsbouw en scheepvaart, de bouwgeschiedenis van de kantoren, werven en pakhuizen en de levensloop van prominente Delftenaren in de VOC. Zeer verhelderend is de bijdrage over de invloed van de VOC op het dagelijks leven in Delft. Thera Wijsenbeek laat hierin zien hoe de VOC in vele opzichten het leven van Delftenaren, van hoog tot laag, in de loop der tijd beïnvloedde en veranderde. Als geheel is hier sprake van een zeer geslaagde bundel. Ik had alleen graag iets meer willen lezen over de Indiase prinses die als echtgenote van Johannes van Steelandt, ex-gouverneur van Coromandel, zich met haar echtgenoot in Delft vestigde. Hierover moet een heel mooi verhaal zijn te schrijven, maar die kans liet de redactie van de bundel liggen, of ontbreken de nodige bronnen? De komst van Aziaten naar Nederland was een zeldzame gebeurtenis en de overgrote meerderheid van hen was slaaf of bediende.

Het speciale aan de VOC gewijde bulletin van het Historisch Museum Rotterdam is minder uitputtend dan de uitgave over Delft. In het geheel van de Rotterdamse handelsactiviteiten was de VOC ook van minder belang dan in Delft. De Rotterdamse VOC-historie en -gebouwen worden behandeld. Veel aandacht krijgen de bewindhebbers van de Kamer Rotterdam, van wie de portretten op de Rotterdamse expositie centraal stonden. Van de belangrijkste wordt de levensloop geschetst. Het Bulletin bevat vele illustraties.

Alle drie uitgaven zijn verdienstelijke toevoegingen aan de kennis van de VOC-historie en voor zowel specialist als algemeen geïnteresseerde aangename en leerzame leesstof.

De turbulente periode 1942-1950 in de Indonesisch-Nederlandse betrekkingen leidt nog steeds tot een stortvloed van publikaties van heel diverse aard.

Mevrouw Hobma (geboren 1910) kwam in 1935 naar Indië, als

echtgenote van een K. P. M.-officier. Zij vestigde zich in Batavia, waar zij al spoedig actief werd in sociale organisaties. In 1940 behoorde zij tot de eerste vrouwen die toetraden tot het Vrouwen Auto Corps (VAC). De VAC had een ondersteunende functie; de tot vrachtautochauffeurs opgeleide vrouwen leverden het gemobiliseerde leger hand- en span-diensten. De scepsis van legerzijde verdween spoedig en het tot 500 leden in vele plaatsen op Java gegroeide corps werd hoog gewaardeerd. Na de Japanse capitulatie werd mw. Hobma geïnterneerd in het Tjidengkamp in Batavia. Na een recuperatieverlof in Nederland keerde zij in 1947 terug als welfare-ambtenaar. Zij werd in Makassar geplaatst, waar zij tot 1950, eerst ten behoeve van de welfare van het leger en daarna als leidster van de sociaal-culturele AMVJ, tal van activiteiten ontplooidde. In haar boek vertelt de schrijfster haar levensverhaal, op basis van haar dagboeken en herinneringen en van informatie van lot-genoten en documenten. Op die wijze is een boek ontstaan dat meer biedt dan persoonlijke herinneringen – over de VAC en de periode 1940-1942 is niet zoveel geschreven; ook haar verslag van de lotgeval-len in het Tjidengkamp is waardevol. Toegevoegd is een uitgebreid verslag van de torpedering van het schip 'Sloet van de Beele' op 17 februari 1942, waarbij 313 mensen omkwamen en die haar echtgenoot ternauwernood overleefde. Mw. Hobma doet van dit alles sober, zake-lijk en zorgvuldig verslag. Aan de waarde van dit fraai uitgegeven boek wordt niet het minst bijgedragen door de ruim 200 vaak zeer zeldzame foto's en afbeeldingen, verzameld uit velerlei bron.

De Japanse aanval op Nederlands-Indië in 1942 verliep langs drie lijnen: een westelijke via Malaka en Sumatra, een centrale via Borneo, en een oostelijke via Celebes, de Molukken en Timor. In zijn militair-historische studie behandelt de militaire historicus Nortier de oostelijke aanval. (De titel van het boek is dus misleidend.) Op zeer gedetailleerde wijze gaat hij in op de Japanse landingen en de daaropvolgende krijgs-handelingen op Noord-, Zuidoost- en Zuidwest-Celebes, Ambon en West- en Oost-Timor (januari-maart 1942). Het is een militair-tech-nisch en vaak opsommend verhaal geworden van opstellingen, sterktes, troepenbewegingen en gevechten. Het verzet van de slecht uitgeruste en vaak slecht geleide Nederlands-Indische troepen was meestal gering en weinig glorieus. De Australische steun op Ambon en Timor werd niet optimaal benut.

De auteur heeft vele nieuwe gegevens verzameld over de strijd in Oost-Indonesië uit archiefmateriaal en interviews. In een chronolo-gisch, met vele kaartjes verduidelijkt, overzicht legt hij het verloop vast van de niet grootschalige strijd. Hij oordeelt ook over het Nederlandse verzet: op individuele uitzonderingen na was het, ook als rekening wordt gehouden met de zwakte aan manschappen en materieel, beneden de maat.

Dr. L. de Jong noemt op de omslag van *Het vermoorde land* Bouwers dagboek uit de Japanse bezettingstijd 'het meest belangrijke egodocu-ment van dien aard dat uit de gehele periode van de Japanse bezetting bewaard is gebleven'. Dat oordeel kan worden onderschreven. Het opmerkelijke van dit dagboek is dat het verslag doet van zijn leven *buiten* de interneringskampen. Over de omstandigheden *in* de internerings-

kampen waarin de Europese bevolking van Indië volstrekt geïsoleerd leefde van de Indonesische maatschappij zijn talloze verslagen overgeleverd. Van het leven buiten de kampen is slechts een enkele maal iets vastgelegd en dan – begrijpelijk – sterk persoonlijk getint. Bouwer, in 1942 een jong journalist, besloot onder te duiken toen hij werd opgeroepen voor internering. Hij verborg zich in zijn woning in Bandoeng, waar zijn Indo-Europese echtgenote mocht blijven wonen. Hij besloot een dagboek bij te houden, waarin hij verslag doet van zijn eigen penibel bestaan, maar vooral van de dagelijkse politieke, sociale en economische ontwikkelingen. Zijn informatie haalde hij uit allerlei bronnen - radio, kranten en mondelinge berichten, ook van Indonesische zijde. Hij toont zich een scherpzinnig en opmerkelijk goed geïnformeerde waarnemer, met een helder inzicht in de Japanse politiek ten aanzien van het Indonesische nationalisme, die uiteindelijk leidde tot de proclamatie van de Republiek Indonesia. Ook het optreden van de Japanners wat betreft de interneringskampen, de onduidelijke en veranderlijke opstelling ten opzichte van de Indo-Europeanen, de economische ontredde en de verhouding tussen Japanners en Indonesiërs krijgen aandacht. Zijn notities lopen door tot 1 oktober 1945 en tonen daar hoe na een paar weken afwachten en bij gebrek aan een prompte geallieerde bezetting de Republiek kans zag het gezagsvacuüm te vullen en zich met groeiende volkssteun een niet te negeren plaats in het politieke krachtenveld verwierf.

Het is verbazingwekkend dat dit unieke document niet eerder is verschenen; nu het er is kan men zich verheugen over de aanwezigheid van een rijke bron over een beslissende periode in de Indonesische geschiedenis, waarover zo weinig is bewaard gebleven. Het ontbreken van een register is kortzichtig en onvergefelijk.

H. M. van Randwijk (1909-1966) was de stuwende kracht achter het illegale blad 'Vrij Nederland', dat tot een van de grootste en meest toonaangevende ondergrondse kranten uitgroeide. In het bevrijde Nederland bleef hij hoofdredacteur van het blad, dat onder zijn bevoegde leiding streefde naar een radicale vernieuwing van de maatschappij. Tot die vernieuwing behoorde ook een nieuwe, gelijkwaardige verhouding met Indonesië, waarvoor 'Vrij Nederland' zich al tijdens de oorlog had uitgesproken. De steun voor de Republiek Indonesia leverde Van Randwijk aan Indonesische zijde veel goodwill op; zijn verzetsverleden maakte hem een man van gezag in de Nederlandse politiek, vooral in linkse kring. Op basis hiervan fungeerde hij als bemiddelaar en boodschapper tussen Nederland en de Republiek, onder andere tijdens een bezoek aan Indonesië (februari-maart 1947). In zijn blad fulmineerde hij tegen de militaire acties, onder andere in zijn beroemde artikel 'Omdat ik Nederlander ben' (juli 1947). Van Randwijk was de oprichter van de uitgeverij 'Djambatan', die nog steeds actief is in Indonesië.

In hun zeer omvangrijke en gedetailleerde biografie geven Mulder en Koedijk aan Van Randwijks Indonesische activiteiten ruimschoots aandacht. Uit historisch oogpunt levert dat geen opzienbarende onthullingen op; wel nuttige aanvullingen en details over enkele fasen in het Nederlands-Indonesische conflict en over de organisaties in Nederland die de Republiek steunden (Vereniging Nederland-

Indonesië; Comité voor Vrede in Indonesië).

Niet minder dan vijf recente publikaties bevatten herinneringen van militairen aan hun inzet in de Indonesische-dekolonisatiestrijd. Zulke uitgaven hebben waarde omdat zij laten zien hoe de gewone militair, meestal pardoes overgeplaatst van het Nederlandse platteland naar de tropische kolonie, de dagelijkse werkelijkheid van het conflict beleefde. Hij diende strijd te leveren tegen een ongrijpbare guerrillategenstander. Vervreemding, angst, wanhoop en oorlogsellende zijn trefwoorden die kenmerkend zijn voor de omstandigheden van de gewone militair, die totaal niet meer begreep waar de strijd, met al zijn diplomatieke, politieke en internationale verwickelingen, om ging. De herinneringen van Van Helvoort en Hoekstra zijn historisch van meer waarde dan die van Gerritsen, De Graaff en Smulders. De eerste twee laten hun dagboeken afdrukken; de andere drie geven hun herinneringen, al of niet op brieven en dagboeken gebaseerd, weer na een periode van veertig jaar, wat, wellicht ongewild, tot vertekening en literaire opsmuk leidt.

Van Helvoort was hospitaalsoldaat, en werd ingezet in Oost-Java bij een veldhospitaal, het Malangse ziekenhuis en bij patrouilles (juli 1947-1950). Zijn notities zijn helaas meestal beknopt. Veel uitgebreider en gedetailleerder is Hoekstra, die in Soerabaja, op Madoera, en na de Tweede Politionele Actie in Oost-Java en de Oosthoek (juni 1947-1950) was gelegerd. Hoekstra's dagboek is aangevuld met gegevens van bataljonsgenoten en vele foto's. Gerritsen was officier en commandeerde een bataljon van 30 man dat als onderdeel van de Tijgerbrigade op Midden-Java werd ingezet (augustus 1948-1950). Hij schreef zijn herinneringen op mede om de traumatische ervaringen van toen te verwerken. Dat laatste geldt in nog sterkere mate voor De Graaffs boek. Eerder verscheen van hem het veelgeprezen *De heren worden bedankt* (1986), dat zijn ervaringen beschreef op een buitenpost in Midden-Java in 1949. Het nu verschenen boek combineert ervaringen uit dezelfde periode en van dezelfde gebeurtenissen met het verslag van de reis die De Graaff in 1987 met bataljonsgenoten naar hetzelfde gebied maakte; een reis die diepe indruk maakte en een louterende werking had. Aan zijn eerste boek voegt dit alles weinig toe. Het benadrukt wel hoe sterk vele oud-Indiëstrijders met hun verleden bezig zijn en hoe zij zoeken naar rechtvaardiging en waardering voor hun acties.

Naast allerlei details over het militaire leven en de situatie in bepaalde plaatsen of streken komt uit alle vier genoemde publikaties heel duidelijk de uitzichtloze militaire positie van de Nederlandse troepen na de Tweede Politionele Actie naar voren. De onderhandelingen met de Republiek Indonesia behoedden Nederland wellicht voor een militair débâcle. Gerritsen, als veldofficier tot oordelen bevoegd, wijst ook op het falen van de militaire leiding in het organiseren van adequate steun en hulp aan de troepen te velde. Hierop wees ook al dr. Schoonoord in haar recente studie, voor wat betreft de militaire acties in Oost-Java tijdens de Tweede Politionele Actie.

Veel meer pretentie dan het opschrijven van herinneringen heeft Smulders. Van april 1948 tot het plotseling overlijden van generaal Spoor in mei 1949 was hij (geboren 1922) adjudant van de commandant van de Nederlandse troepen in Indonesië. Als reactie op de omstrede

visie van L. de Jong op het optreden van het Nederlandse leger in Indonesië wil Smulders 'een stem uit het veld' laten horen, waarin duidelijk wordt onder welke omstandigheden het Nederlandse leger in Indonesië moest functioneren. Hiertoe verhaalt hij zijn eigen belevenissen en die van strijdmakkers en latere bekenden op een nogal impressionistische wijze, waarbij exacte aanduidingen van tijd en plaats vaak ontbreken. Pas op bladzijde 92 begint Smulders zijn werk bij Spoor, en meer dan tien bladzijden beslaat het verhaal daarover niet. De titel van het boek is dus nogal misleidend. De auteur draagt enkele anecdotes aan over de door hem zeer bewonderde Spoor, maar uit historisch oogpunt is het boek van geringe betekenis. De auteur heeft niet de moeite genomen zich te documenteren. Slordig is de foute spelling van zeer vele Indonesische namen en termen. Het boek is, ondanks de pretenties van de auteur, niet meer dan een getuigenis; een verzameling van impressies en stemmingen.

Het tijdschrift *Oriëntatie* was een opmerkelijk fenomeen in de turbulente dekolonisatieperiode van Indonesië. Onder leiding van Rob Nieuwenhuys poogde het de kloof tussen Nederlandse en Indonesische literatoren en intellectuelen te overbruggen door een progressief, Indonesië-centrisch standpunt in te nemen. De 46 verschenen afleveringen laten zien dat dit pogen succesvol was. Indonesische auteurs als Pramoedya Ananta Toer, Mochtar Lubis, Idrus en Chairil Anwar lieten hun werk in vertaling afdrukken. Met bijdragen van Beb Vuyk, Maria Dermoût, G. J. Resink, H. J. Friedericy, om maar enkele namen te noemen, werd zo een hoge kwaliteit bereikt. Voor de Indische Letterenreeks van de uitgever (waarin literair werk van Carry van Bruggen, Adinda en Augusta de Wit wordt herdrukt) selecteerde Van Zonneveld gedichten en verhalen uit het blad, alle met Indonesische achtergrond: boeiende en afwisselende leesstof. In een korte inleiding schetst hij de geschiedenis en achtergrond van *Oriëntatie*. Met zijn conclusie dat het unieke karakter van het blad een uitgebreide studie rechtvaardigt kan van harte worden ingestemd.

De journalist Hulst vertelt in zijn tweede reisreportageboek (eerder, in 1980, verscheen: *Betjakrijders, hoeren, generaals en andere politici*) over een reis van Sabang tot Merauke, van december 1985 tot mei 1986. Pleisterplaatsen op zijn reis waren Medan, het Tobameer, Jakarta, Bandung, Yogya, Blitar, Makassar, Ambon en de Baliëmvlei. Hulst schrijft over de invloed van het toerisme op traditionele samenlevingen, corruptie, en, uitgebreider, over de plaats van de Islam en de traditionele mystiek op Java. Hij doet wat deze laatste betreft verslag van een aantal interviews en bijeenkomsten. Ook toont hij veel belangstelling voor Indonesië's recente historie: hij laat oud-strijders aan het woord, bezoekt Soekarno's graf en gaat in Ambon op zoek naar het R.M.S.-verleden. Hoewel soms oppervlakkig en vaak te persoonlijk getint, is het geheel een verzameling prettig leesbare schetsen; het is jammer dat in dit genre – journalistiek en reisverslag – over Indonesië zo weinig verschijnt.